

yer verdiği bir eserdir. 4. *Mecmû'atü Veleđi'l-Cevâ'ib* (İstanbul 1288). *el-Cevâ'ib*'den ayrı ve Türkçe olarak çıkarıldığı *Veledü'l-Cevâ'ib* adlı gazetede yayımlanan yazılarından seçmeleri ihtiva etmektedir. 5. *Kenzü'r-regâ'ib fî mün-tehabâti'l-Cevâ'ib* (I-VII, İstanbul 1288-1298). *el-Cevâ'ib* gazetesinde yayımlanan makalelerinden seçmelerdir. 6. *el-Makâmetü'l-bahşîsiyye* (Cezair 1895). 7. *Felsefetü't-terbiye ve'l-edeb* (baskı yeri ve tarihi belli değil).

F) Tercümeler. 1. *el-Kenzü'l-muhtâr fî keşfi'l-arâzi ve'l-bihâr* (Malta 1833). 2. *Târîhu'l-kenise 'alâ vecih'l-ihtîşâr* (Malta 1839). 3. *Kitâbü's-Şalavâtü'l-'âmme ma'a Mezâmîri Dâvûd* (Malta 1840). 4. *Şerhu tabâ'i'i'l-hayvân* (Malta 1841). W. F. Mair'den yaptığı zoolojiye dair bir tercümedir. 5. *Kitâbü's-Şalâtü'l-'âmme ve icrâ'i's-sırrîn ve'l-îkûsi'l-kenisiyye* (London 1850). Kilisede icra edilen âyinler hakkındadır. 6. *el-'Ahdü'l-cedîd* (London 1851). 7. *el-'Ahdâni'l-'Atîf ve'l-Cedîd* (London 1857). 8. *Mecelletü'l-aḥkâmî'l-'adliyye* (İstanbul 1286). *Mecelle*'nin Arapça'ya tercümesidir.

BİBLİYOGRAFYA :

J. N. Maloof, *Hizânetü'l-eyyâm fî terâcimi'l-'izâm*, New York 1899, s. 169-170; Philip Dî Tarrâzi, *Târîhu's-şahâfeti'l-'Arabiyye*, Beyrut 1913, I, 61-64, 96-99; *Hediiyetü'l-'ârifin*, I, 191; Serkis, *Mu'cem*, I, 1104-1107; Bûlis Mes'ad, *Fâris eş-Şidyâk*, Beyrut 1934; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 867-868; a.mlf., "Fârisüşşidyâk", *IA*, IV, 469-470; Mârûn Abbûd, *Aḥmed Fâris eş-Şidyâk: saḡru Lûbnân*, Beyrut 1950; Muhammed Ahmed Halefullah, *Aḥmed Fâris eş-Şidyâk ve âra'ühü'l-luḡaviyye ve'l-edebiyye*, Kahire 1955; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifin*, II, 41; a.mlf., *el-Müstedrek*, Beyrut 1406/1985, s. 79-80; Mihâl Savâya, *Aḥmed Fâris eş-Şidyâk*, Beyrut 1962; H. A. Hourani, *Arabic Thought*

in the Liberal Age. 1798-1939, London 1962, s. 97-99; Kâmûsü'l-a'lâm, V, 3326-3327; Hüseyin Gazi Yurdaydın, *İslâm Tarihi Dersleri*, Ankara 1971, s. 212-213; Da'd Kannâb Âide, *er-Rafzü'l-mübdi' fî edebi Aḥmed Fâris eş-Şidyâk*, Beyrut 1975; İmâd es-Sulh, *Aḥmed Fâris eş-Şidyâk: âşâruḥu ve 'aşruḥ*, Beyrut 1980; Hilmi Halil, "İlmü'l-me'âcim 'inde Aḥmed Fâris eş-Şidyâk", İskenderiye 1987; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), I, 193; Enîs el-Makdisî, *el-Fünü-nü'l-edebiyye ve a'lâmühâ*, Beyrut 1980, s. 139-182; C. Zeydân, *Âdâb*, II, 599-600; a.mlf., *Meşâhîrü's-şarḡ*, Beyrut, ts. (Dâru Mektebeti'l-Hayât), II, 101-114; Yûsuf Es'ad Dâḡir, *Meşâdirü'd-dirâsâti'l-edebiyye*, Beyrut 1983, II, 457-464; Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, İstanbul 1983, s. 36-37; Hannâ el-Fâhûrî, *el-Mucez fî târîhi'l-edebi'l-'Arabî*, Beyrut 1985, IV, 88-112; a.mlf., *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, Beyrut, ts., s. 1039-1046; Şevkî Muhammed el-Meâmîlî, *el-İtticâhü's-sâḡir fî edebi's-Şidyâk*, Kahire 1988; Şefik Cebri, *Aḥmed Fâris eş-Şidyâk*, Beyrut 1407/1987; Muhammed Ali ez-Zerkân, *el-Cevânbü'l-luḡaviyye 'inde Aḥmed Fâris eş-Şidyâk*, Dimaşk 1408/1988; Muhammed Abdülganî Hasan, *Aḥmed Fâris eş-Şidyâk*, Kahire, ts. (ed-Dârü'l-Misriyye); Atilla Çetin, "XIX. Yüzyıl Arap Kültür Dünyasında Önemli Bir Basın Organı: el-Cevâib Gazetesi", *Mélanges Professeur Robert Mantran* (ed. Abdeljelil Temimî), Zaghuan - Tunis 1988, s. 83-92; a.mlf., "el-Cevâib Gazetesi ve Yayını", *TD*, XXXIV (1984), s. 475-484; Yûsuf Müslim Ebû'l-Adûs, "Cühûdü Aḥmed Fâris eş-Şidyâk fî taṭviri'l-mu'cemi'l-'Arabiyyi'l-mu'âşir", *Fî'l-Mu'cemiiyyeti'l-'Arabiyyeti'l-mu'âşira*, Beyrut 1407/1987, s. 27-235; a.mlf., "Kırâ'e fî cühûdi Aḥmed Fâris eş-Şidyâk el-luḡaviyye ve'l-mu'cemiyye", *Mecelletü Ebḥâsi'l-Yermûk*, V/1, 1987, s. 7-40; Muhammed el-Hâdî el-Matvî, *Aḥmed Fâris eş-Şidyâk*, Beyrut 1989, I-II; Muhammed Ali Şevâbîke, *eş-Şidyâku'n-nâkid*, Amman 1412/1991; Najjari, "Aḥmad Fâris al-Shidyak and Two of His Poetry Manuscripts", *al-Adîb*, sy. 87 s. 2-5; A. G. Karam, "Fâris al-Shidyâk", *El*² (Fr.), II, 819-821; Bustânî, *DM*, X, 428-430.

ATILLA ÇETİN

FÂRİSİ, Ebû Ali

(bk. EBÜ ALİ el-FÂRİSİ).

FÂRİSİ, Kemâleddin

(bk. KEMÂLEDDİN el-FÂRİSİ).

FÂRİSİ, Muhammed b. Ebû Bekir

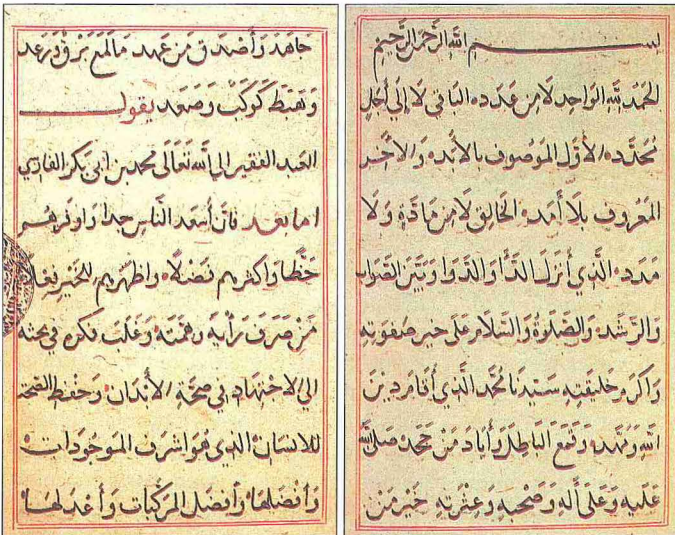
(محمد بن أبي بكر الفارسي)

Ebû Abdillâh Bedrûddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Fârisî (ö. 677/1278)

Matematik,
astronomi ve tıp bilgini.

Fars bölgesinin Dâircîrz şehrinde bir vezir ailesine mensuptur; soyunun Hz. Ebû Bekir'e bağlandığı söylenir. Babası Mekke'ye giderek burada on altı yıl kaldıktan sonra Yemen'e geçip Aden'e yerleşmiştir. Aden'de doğan Fârisî çeşitli âlimlerden dil, edebiyat, mantık, fıkıh, tıp, astronomi ve mûsiki okumuş, özellikle astronomi ilminde şöhrete kavuşmuştur. Bağdatlı İsmâil Paşa, Fârisî'nin Dimaşk'a yerleşerek orada yaşadığını ve 627'de (1230) öldüğünü söylüyorsa da (*Hediiyetü'l-'ârifin*, II, 112) onu nisbesi, adı, baba ve dede adı aynı ve doğum tarihi 627, ölümü 697 (1298) olan bir Şâfiî fakihle (Kehhâle, IX, 118) karıştırdığı anlaşılmaktadır. Ebû Abdullah el-Fârisî'nin Aden'de yaşadığı, bazı eserlerini Resûlîler hânedanından el-Melikü'l-Muzaffer Yûsuf b. Ömer'e ithaf ettiği ve 677'de (1278) Aden'de vefat ettiği bilinmektedir.

Eserleri. 1. *Me'âricü'l-fikri'l-vâhic fî ḥalli müşkilâti'z-zic*. İbrânî harfleriyle yazılmış iki nüshası bulunan astronomi alanındaki bu kitabın, Ebû'l-Hasan Ferîdüddin Ali b. Abdülkerîm eş-Şirvânî'nin eserinden mülhem olduğu sanılmaktadır. 2. *Nihâyetü'l-idrâk fî esrârî'l-eflâk*. Astronomiye dair olan eser üç "maksad" (bab) üzere tertip edilmiştir. 3. *Mâdetü'l-hayât ve ḥuḡzü'n-nefs mine'l-âfât*. On bir bab halinde tertip edilen eser çeşitli zehirler üzerinedir. 4. *ed-Dürretü'l-munteḥabe fî'l-edviyeti'l-mücerrebe*. 5. *Âyâtü'l-âfâk fî ḥavâşşî'l-evfâk*. Astrolojiyle ilgilidir. 6. *Teyşirü'l-meṭâlib fî tesyîri'l-kevâkib*. 7. *Aḥkâm-ı Câmâsb* (bu yedi eserin yazma nüshaları için bk. *GAL*, I, 625; *Suppl.*, I, 867). Fârisî'nin *et-Tebşira fî 'ilmi'l-bayṭara*, ay

Muhammed b. Ebû Bekir el-Fârisî'nin *Mâdetü'l-hayât ve ḥuḡzü'n-nefs mine'l-âfât* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Hacı Beşir Ağa, nr. 517)

tutulmalarını hesaplamak üzere icat edilmiş bir âletin kullanımı hakkındaki *er-Risâletü'l-muzaferriyye fi'l-âmel* ile (*eş-Şafhatü'l-cevzeheriyye*) müsikiye dair *Vaz'u'l-elhân* ve *Dâretü't-ıtarab* adlı eserleri de kaynaklarda zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA:

Keşfü'z-zunûn, II, 1574, 1985; Hazrecî, *el-Ükûdül-lü'lu'yye*, Kahire 1329/1911, I, 204; *İzâhu'l-meknûn*, I, 5; II, 503; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, II, 112; Suter, *Die Mathematiker*, s. 139, 218; Brockelmann, *GAL*, I, 625; *Suppl.*, I, 866-867; Sarton, *Introduction*, II, 1000; Ziriklî, *el-A'âm*, VI, 279; Kehmâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifîn*, IX, 117, 118; Ullmann, *Die Medizin*, s. 340; a.mlf., *Die Natur und Geheimwissenschaften*, s. 342.

SÂMÎ ŞELHÜB

FÂRİSİ, Nasr b. Abdülazîz

(نصر بن عبد العزيز الفارسي)

Ebü'l-Hüseyn Nasr b. Abdilazîz
b. Ahmed el-Fârisî
(ö. 461/1069)

Kıraat âlimi.

Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Şîrâzî nisbesiyle de anıldığına göre Şîraz'da doğduğu söylenebilir. Kıraat ilmine dair ilk dersleri Ali b. Ca'fer er-Râzî'den aldı. Daha sonra Bağdat'a giderek burada Ebû Ahmed el-Faradî, Ebü'l-Hasan es-Süsencirdî, Ebü'l-Hasan el-Hammâmî, Mansûr b. Muhammed b. Mansûr gibi hocalardan bu ilimde faydalandı. Bizzat kendisinden rivayet edildiğine göre Ebû Ali Hasan b. Muhammed el-Bağdâdî'nin (ö. 438/1047) *er-Ravza* adlı eserinde zikredilen bütün tarik ve rivayetlere uygun olarak Kur'an'ın tamamını bu kitapta adları bulunan hocalarından okuyup kıraat ilmindeki ihtisasını tamamladı. Bağdat'tan Mısır'a geçen Fârisî burada kıraat ilminin ustası olarak seçkin yerini aldı; talebe yetiştirdi ve telifle meşgul oldu. Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Fehhâm, Ebü'l-Kâsım Hilf b. İbrâhîm b. Nehhâs ve Mürşid b. Yahyâ el-Medînî onun öğrencileri arasından yer aldılar.

Hadis ilmiyle de meşgul olduğu anlaşılan Fârisî, Ebü'l-Hüseyn b. Bişrân ve İbn Rezkuye'den hadis rivayet etmiş, kendisinden de Ahmed b. Yahyâ el-Cârûd el-Misrî, Rûzbe b. Mûsâ ve Muhammed b. Ahmed b. Hattâb er-Râzî rivayette bulunmuşlardır.

Fârisî'nin bilinen tek eseri *el-Câmî' fi zikri kırâ'âtü'l-kurrâ'i'l-aşere* olup

bir nüshası Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye'dedir (nr. 4425, vr. 141-148).

BİBLİYOGRAFYA:

Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'*, I, 422; İbnü'l-Cezerî, *en-Nesr*, I, 75; a.mlf., *Gâyetü'n-nihâye*, II, 336-337; *Keşfü'z-zunûn*, I, 576; Süyûtî, *Hüsnu'l-muḥâḍara*, I, 494; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 722; Salâh Muhammed el-Hiyemî, *Fihrisü maḥtûḥâtü Dâri'l-kütübi'z-Zâhiriyye*, Dimaşk 1403/1983, I, 348.

İBRAHİM ÇELİK

FARİZA

(bk. FİRDA).

FARK

(bk. FASIL).

FARK

(الفرق)

Allah ile kul arasında
madde perdesinin girmesi
veya sâlikin halkın
Hak'la var olduğunu bilmesi
anlamına gelen tasavvuf terimi.

Sözlükte "ayırarak, ayırt etmek; ayırt edici nitelik" anlamlarına gelen fark, furkân, firkat ve firâk kelimeleri tasavvufîta çeşitli mânalarda kullanılmıştır. Varlıkların Hak ile kul arasında perde oluşurması ve madde âleminin tesiri altında kalan kulun Allah'tan ayrı kalmasına fark-ı evvel, kulun, kendisini Hak'la hissetme haline (cem') ulaştıktan sonra yaratıkların Hak ile var olduklarını kavramasına ve birbirini perdelemeksizin çoklukta birliği, birlikte çokluğu görmesine fark-ı sâni denilir (*et-Ta'rifât*, "fark" md.; Tehânevî, II, 1130). Buna göre sâlikin tasavvufa intisap etmeden önceki hali fark-ı evveldir. "Maddenin etkisi altında bulunma" anlamına gelen bu hal içindeki insan Hak'tan uzaktır. Hakk'a iman etmekle beraber daha çok maddî şeyler ve dürtülerin tesiri altındadır. Ebü'l-Hüseyn en-Nûrî, "Hak'la olmak mâsivâdan ayrı olmaktır; mâsivâ ile olmak Hak'tan ayrı kalmaktır"; Cüneyd-i Bağdâdî, "Vecde gelip Hakk'a yaklaşma hali cem", beşerî ve maddî varlıkta kalma hali farktır"; Ebû Bekir el-Vâsîfî, "Kulun rabbine bakması cem', nefesine bakması farktır" şeklindeki tarifleriyle bu hale işaret etmişlerdir (Serrâc, s. 284; Sülemî, s. 157, 166, 468).

Tasavvufa intisap etmenin gayesi fark haline son vermektir. Daha sonra sâlik

cem' haline ulaşır. Bu halde iken kesreti vahdette görür. Eşyanın varlığının farkedilmediği bu hal çok önemli olmakla beraber en yüce hal değildir. Bu hal geçtikten sonra sâlik yine bir fark haline döner ve bu ikinci hale fark-ı sâni denir. Bu halde sâlik varlıkları Hak'la kaim olarak görür. Hakk'ı görmesi varlıkları görmesine, varlıkları görmesi Hakk'ı görmesine engel olmaz. Bu haldeki sâlikin bütün söz ve davranışları şer'î hükümlere uygundur. Bu sebeple sâlik halkı irşad ehliyetine sahiptir. Süfîlerin çok önemli gördükleri fark-ı sâni, sâlikin ruhanî bir mi'racdan sonra dinî görevleri eda edeceği zaman *sahv** haline iade edilmesidir. Bu hal içindeki kul kendisini Hakk'ın yönetiminde görür (Kuşeyrî, I, 209).

Mutasavvıflara göre aslî vatanı olan ruhlar (butûn) âleminden madde âlemine gelen insan burada gariptir. Ruh esas vatanından ayrı düştüğü için bu durumdan yakınmakta ve ilk vatanına dönmeyi arzulamaktadır. Bu anlamda firkatin mukabili vuslattır. Tasavvuf edebiyatında firkat (hicran) ve vuslat terimleri daha çok bu mânada kullanılmıştır (Tehânevî, II, 1130).

Maddî kaygılar sebebiyle insanın huzursuz olmasına "tefrika", Hak'la olması sebebiyle kalben rahat ve ruhen huzurlu olması haline "cem'iyyet" denir. Zât-ı mutlakın ahadiyyet halinden vâhiyyet mertebesinde sıfatlarla zuhur etmesine "fark-ı vâf", vâhidin çeşitli mertebelerde zuhur edip çokluk göstermesine "fark-ı cem'" adı verilir. Hak ile bâtılı ayırt eden ayrıntılı bilgiye "furkan" denir (*et-Ta'rifât*, "furkân" md.). Mutasavvıflar Enfâl sûresinin 29. âyetinde geçen furkan kelimesini "hakkı bâtıldan ayıran ilâhî nur ve ilham" anlamında yorumlamışlardır.

İbnü'l-Arabî furkan terimine "tenzih", bunun mukabili olarak sözlükte "toplama" mânasına gelen kur'an terimine de tenzih ve teşbih kapsamak üzere "cem" mânası vererek insanların Hakk'ın yoluna sadece tenzih yoluyla davet edilme-yip hem tenzih hem de teşbih yoluyla davet edilmesi gerektiğini, dine davette furkanı esas alan Hz. Nûh başarılı olmazken kur'anı esas alan Hz. Muhammed'in başarılı olduğunu belirtir (*Fuṣûṣ*, s. 70). İbnü'l-Arabî'nin bu açıklamasına göre furkan Allah'ın nâsûtî ve lâhûtî yönlerinin ayrıldığı, kur'an ise böyle bir ayırımın söz konusu olmadığı mertebedir.